

De dødes liv A – Ånder og masker

Kurateret af Malene Borre-Gude og etableret i samarbejde med UNESCO teamet

Denne samling om ånder og masker, udgør en ud af to UNESCO samlinger om de dødes liv. Samlingerne kredser om spørgsmålet: på hvilke måder lever de døde videre i de levendes verden? Den anden samling, De dødes liv B - Festen for de døde i Mexico, kan lånes sammen med denne samling, eller de kan bruges hver for sig.

Temaet og en del af genstandene knytter direkte an til den etnografiske udstilling *De Dødes Liv*, som Moesgaard Museum åbnede dørene for i 2014. Nogle af genstandstyperne i museets montrér kan genfindes i UNESCO kasserne, da vi har valgt nogle eksemplarer ud til skolebrug. Kasserne rummer dog også genstande og temaer, som ikke optræder på museet.

I den periode *De Dødes Liv* vises på Moesgaard Museum, er det oplagt at låne en af samlingerne hjem til skolen før eller efter et museumsbesøg, som forberedelse eller efterbehandling af emnet. Men samlingerne kan naturligvis benyttes uden museumsbesøg.

Samlingens hovedtema

I denne samling, De dødes liv A – Ånder og masker, er der fokus på, hvordan religiøse masker og figurer benyttes til kommunikation med afdøde forfædre og ånder. Der er genstande fra fire forskellige kulturer i så forskelligartede regioner som Grønland, Bolivia, Zambia og Papua Ny Guinea.

Samlingens hovedtema er ritualer og religiøse handlinger der – via masker – er forbundet med de dødes liv. Ritualer og religion er helt basale elementer i menneskets tilværelse, uanset hvor på kloden man befinder sig, og de dødes liv er ofte snævert forbundet med ritualer og religion.

Samlingen indeholder genstande, tekster, aktivitetsforslag, minifilm og musik, der giver mulighed for at nærstudere kerneelementerne i sådanne religiøse ritualer. Samtidig får man en interessant introduktion til fire meget forskelligartede religiøse verdensforståelser og samfundsformer. Man får indblik i enorme forskelle og til tider overraskende ligheder mellem disse kulturer, og i de måder, hvorpå afdøde forfædre spiller en aktiv rolle i de levende menneskers hverdagsliv og samfund.

Skrøbelige genstande

Maskerne og figurerne i denne samling er usædvanligt fine og skrøbelige. De tåler ikke, at man leger med dem, for eksempel må man ikke spille teater med maskerne. Dog må man meget gerne under lærerens opsyn røre ved dem, nærstudere dem og f.eks. hænge dem forsigtigt op på en væg. De egner sig godt som forlæg til sløjd, design eller billedkunst, hvor man kan lave sine egne masker, figurer og 'åndelegetøj', og de er velegnede til udstillingsbrug. Legetøjet i samlingen er dog kopier, der gerne må leges med.

Hvad er der i kassen?

- 5 masker
- 3 figurer
- 2 stk. legetøj
- 3 bøger
- 1 tidsskrift
- 1 lånermappe med
  - 18 aktivitetsforslag (for ind-, mellem-, udskoling og gymnasiet)
  - Genstandsliste (med 1-4 siders beskrivelse af hver genstand om dens betydning, brug, fremstilling m.m.)
  - Baggrundstekster om de kulturer maskerne kommer fra (uddybende deskriptive eller analyserende tekster om religiøse ritualer, sociale strukturer og kulturelle mønstre)
  - Opslagsartikler med definitioner af ritual, religion, ceremoni mv. der kan bruges som analyseværktøj
  - 4 film af 3-8 min. varighed (der kan ses på en tablet, smartphone eller computer – via link eller QR kode)
  - 1 musikvideo (der kan ses på en tablet, smartphone eller computer – via link eller QR kode)

I **Zambia** har vi at gøre med et overgangsritual fra barndom til voksenlivet. Forfædrene vender tilbage som store makishi-figurer for at være tutorer for drenge, der skal træde ind i voksenlivet. Det foregår i en såkaldt mukanda-lejr hvor drengene opholder sig i en længere periode (uger eller måneder), og hvor de også bliver omskåret. I samlingen finder man en **Pwevo-maske**, som er én blandt de mange forskellige masker, der anvendes i forbindelse med overgangsritualet. Desuden finder man **to små miniature makishi-figurer**.

I **Papua Ny Guinea** påkaldes de afdøde forfædre for at hjælpe med at dyrke yams. Det kræver særlige magiske evner at dyrke disse hellige yams, og det giver status at vinde konkurrencen om, hvem der kan dyrke den længste yams. I samlingen er der en flettet **yamsmaske**, som bruges til at udsmykke disse hellige yams.

I **Bolivia** vender forfædrene tilbage fra de døde hvert eneste år ved lavland-indianernes årlige majsfest. Her danser guaraní-indianerne i Isoso nemlig med de døde, idet **fjer-masker** bliver besjælet af forfædrene under bestemte danseritualer. En sådan fjermaske er også i samlingen.

Fælles for disse tre kulturer er, at ritualerne er levende, nutidige fænomener, der på forskellig vis er inkorporeret i den form for modernitet, der i dag udspiller sig i deres samfund.

Hvad angår **Grønland** er det mere tvivlsomt, hvor meget det traditionelle religiøse univers betyder for den almindelige grønlænder i dag. Mange af de ritualer, der tidligere hørte sig til, bliver ikke udført længere. Men fortællingerne om det religiøse univers lever videre og synes i dag at være en del af grønlændernes selvforståelse. Hvis man iagttager det moderne grønlandske kunsthåndværk, som efterhånden udgør en større industri gennem salg til turister, så bliver det tydeligt hvordan det religiøse univers

videreføres. Her finder man oceaner af referencer til den traditionelle grønlandske mytologiske ånde verden. I samlingen finder man således **to grønlandske masker** og en **tupilak** af nyere dato. De produceres stadig i dag, i kunsthåndværkernes nyfortolkninger men med tydelig inspiration fra de tidlige udgaver og ud fra samme skabelon. Desuden finder man en rekonstruktion af en **forfader-pusledukke** og en **'brummer'**, der også er blevet brugt til at kommunikere med ånde verdenen. Der er også en **bog om Grønlands kunst og kultur** af Bodil Kaalund, som viser os, hvordan man kan forstå mennesket ved at se på den kunst, vi skaber. Synsvinklen er, at æstetik, funktion og religiøse betydninger bliver særligt interessante når man ser på dem samlet. Desuden har vi vedlagt en lille **bog om grønlandsk legetøj** af Keld Hansen, samt en lille **bog med grønlandske papirklip-aktiviteter** af Søren Thaae.

Lånermappens tekster introducerer også en række undertemaer, som for eksempel forholdet mellem (missionerende) kristendom og andre religiøse universer, animisme, kontinuitet og forandring i forbindelse med religiøse ritualer, modernitet og turisme samt unilineær og cyklisk tid.

18 forslag til aktiviteter

Samlingen rummer mulighed for aktiviteter, der passer til alle alderstrin i skolen og gymnasiet og en meget bred vifte af fag. Nedenfor får du en række forslag. Til en del af aktiviteterne har vi vedlagt vejledninger, som du finder længere fremme i lånermappen under faneblad 6.

- **Grønlandsk 'brummer' i træ**

Du kan lave dit eget lydlegetøj og høre åndernes stemmer i den. Vi har vedlagt en sløjdvejledning.

- **Snit en grønlandsk forfader-pusledukke**

Her har vi vedlagt en sløjdvejledning, hvor selv de allermindste kan være med. Man kan snitte en 'pindemand' og gøre som børn har gjort det i Grønland: Navngive dukken efter en afdød slægtning, pusle om den, made den og give den tøj på. Man kan også give dukken en amaut på ryggen – en rygpose med et barn i.

- **Fremstil miniaturredragter**

Større elever kan gøre mere ud af at formgive forfader-pusledukken ovenfor og derefter fremstille minikopier af rigtige, grønlandske klædedragter til dukken – for sådan var dukkerne ofte klædt på oprindeligt. Man kan se eksempler på dragter og dukker i Keld Hansens bog 'Legetøj i Grønland' (s. 23-27) og i Kaalunds bog 'Grønlands Kunst' (s. 150-159). De ligger begge to i UNESCO kassen. Der kan man også læse mere om grønlandsk legetøj.

Snit i træ

Kopier små klædedragter

Strik dukker

Papirklip

Kunstnerisk
inspiration

Danse & rytmer

Fjermaske i pap eller blik

Kopiér masker i ler eller træ

- **Strik en forfader-pusledukke fra Grønland**

En lidt mere udfordrende opgave. Vi har vedlagt en strikkeopskrift. Der er også mulighed for at strikke sæler og isbjørne.

- **Kopiér grønlandske tupilakfigurer og masker i træ**

Brug tupilakken og det grønlandske maskepar i UNESCO kassen som forlæg og se, om du kan eftergøre dem og den teknik, de er lavet med (her gives ingen manual).

- **Papirklip af mytologiske figurer**

Brug bogen 'Grønland – Papirklip' der ligger i kassen. Der finder du forlægene til masker, tupilakfigurer og mange andre papirklip.

- **Masker og tupilakfigurer som kunstnerisk inspiration**

I stedet for at kopiere genstandene direkte kan man lade sig inspirere til at fremmane sin helt egen åndemaske eller tupilak-monster – prøv at arbejde med forskellige materials iboende muligheder, ligesom de grønlandske kunsthåndværkere gør det:

"Det er givet, at et materiales form og karakter allerede på forhånd afgør en stor del af ethvert kunstværks udformning og udseende, men hos den grønlandske kunstner er der en særlig stor respekt for den naturskabte, givne form. Måske ubevidst påvirket af den gamle tro, på at alle ting var levende, at enhver sten og ethvert stykke træ havde sin 'inua', sin ejer. Det er, som om kunstneren søger at finde ud af, hvad der 'bor' i netop dette stykke træ, netop denne tand eller knogle. F.eks. ligner overarmsbenet af en sæl en kvinde med barn i rygposen – det skal bare ses og frigøres til en figur. Formen inspirerer til en bestemt figur."

Citatet er fra Kaalunds bog 'Grønlands Kunst' (s. 51). Bogen ligger i UNESCO kassen, og du kan bruge den første del af hendes kapitel om skulpturen (s. 51-55) som inspiration og vejledning til dit arbejde.

- **Temadag om Grønlands kultur og kunst**

Fordyb dig i Kaalunds bog 'Grønlands Kunst' fra UNESCO kassen og brug de grønlandske genstande som eksempler. Bogen er en kunsthistorisk gennemgang af grønlandsk kunst fra tidernes morgen og frem til i dag. Den giver et unikt indblik i grønlandsk kultur og mytologi og tilbyder dig et æstetisk blik på etnografiske og arkæologiske genstande, som i Kaalunds perspektiv behandles som kunstgenstande. Genstandene kategoriseres og placeres i stilarter, og der foretages analyser og fortolkninger undervejs. Man får her ved indblik i, hvad gamle kunstgenstande kan fortælle om fortidens mennesker, og hvad nye kunstgenstande kan fortælle om det nutidige menneske. Man kan også se, hvordan fortiden trækker spor ind i fremtiden og inspirerer til ny kunst.

- **Trommer og dans fra Zambia eller Bolivia**

Du kan lære dig selv dansetrinnene og trommerymerne i de rituelle danse fra Zambia eller Bolivia. I minifilmene længere fremme i lånermappen under faneblad 5 kan du nemlig se de ritualer, dragter, masker og ikke mindst dansetrin og trommerytmer, der benyttes. Aflur trin og rytmer og optræd for din klasse. Især den sidste film fra Zambia er velegnet: det er ren danseopvisning. Der er også et link til en moderne musikvideo med en meget populær popsangerinde fra Bolivia, der viser en moderne fortolkning af majsfesten og dens ritualer og sange.

- **Lær at lave en lavlandsindianer-fjermaske fra Bolivia**

Denne forfadermaske tager sig imponerende ud når den er færdig. Den er sjov og let at lave, og materialerne er ting, man har lige ved hånden. Vi har vedlagt en vejledning.

- **Lav en udstilling**

Opbyg din egen udstilling om de dødes liv med genstandene fra kassen. Du kan bruge genstandsteksterne og skrive dem om til formidlingstekster, der passer til netop din udstilling. Vi har vedlagt en lille vejledning under faneblad 6.

- **Konstruér jeres eget ritual**

Brug baggrundsteksterne og minifilmene fra de fire forskellige maskeskulturer som inspiration til at konstruere et ritual, der for eksempel kan handle om en bestemt måde at have en relation til en afdød slægtning.

- **Kan du kopiere en Pwevo-maske fra Zambia?**

Det kan være et stort projekt at lave en Pwevo-maske, men det er et interessant studie i både fletteteknikker til håret og svær maskeskæringsteknik. Brug masken fra UNESCO kassen som forlæg, og se om du kan mestre kopieringens kunst (uden manual). Alternativt kan man eftergøre Pwevo-masken i et andet materiale, der er lettere at arbejde i – for eksempel ler.

- **Lær en fletteteknik fra Papua Ny Guinea**

Vi har vedlagt en vejledning, så du kan eftergøre den fletteteknik, som sepik-folket bruger til deres yamsmasker. Øvelsen giver et indblik i og føling med de teknikker og materialetyper, der bruges.

**Byg
udstillinger
eller
lav dit eget
ritual**

**Flette-
teknik**

**Studér og
analysér
film og
tekst**

Kildetekster og sproglige udfordringer

Religion Tradition Ritualer

- **Studér og analysér ritualer, religion og de dødes liv via tekst og film**

Hvordan kommer de døde til syne?

Find forskelle og ligheder i ritualerne?

For udskoling og gymnasieelever er der en stor mængde detaljeret, beskrivende materiale – blandt andet øjenvideberetninger – der egner sig godt til en religionssociologisk analyse af ritualer og religion og til historisk kildekritisk analyse. Især baggrundsteksterne og genstandsteksterne om Bolivia og Zambia egner sig godt. Brug også minifilmene længere fremme i lånermappen. Vi har desuden vedlagt nogle opslagsartikler, der tilbyder definitioner af følgende antropologiske grundbegreber: Religion, ritual, overgangsritual og ceremoni. Dem finder du under faneblad 11.

- **Engelske, tyske og spanske udfordringer**

Sprogfagene i gymnasie og udskoling kan også bruge materialet. Det beskrivende Zambia-materiale fra bogen 'Makishi Lya Zambia' foreligger i en engelsk og en tysk udgave. Bolivia-materialet er på dansk, men spansk kan inddrages, da den tilhørende minifilm har spansk voiceover og spanske undertekster, der forklarer de vigtigste faser i den flere dage lange majsfest. Der er også en minifilm med engelsk tale, der viser og forklarer nogle af de rituelle danse, der udføres ved det zambiske overgangsritual i mukanda-lejren.

- **Diskutér hvad en tradition egentlig er**

(Gen)skaber vi gamle traditioner på nye måder? Og er det så stadig den samme tradition? Er det en 'ægte' tradition, hvis den er på kommerciel baggrund? Undersøg f.eks., hvor gamle og hvor forandrede nogle af de danske traditioner er – de traditioner, hvor vi siger at 'sådan har vi altid gjort'. F.eks. Luciaoptøget, julepynt, indendørs juletræ, julemanden, Halloween og fastelavn. Brug traditioner fra andre lande, f.eks. nogle af dem, der beskrives i baggrundsteksterne, til at give denne diskussion et etnografisk perspektiv: Ændrer din undersøgelse af dine egne traditioner dit blik på verden? Ændrer det din forståelse af andres folkeslags traditioner (der måske også er under forandring)? Er begrebet tradition et godt begreb at arbejde med eller er det bedre at bruge begrebet ritual?

- **Analysér og begrebsligsgør hvad en tradition er**

Til brug i gymnasie og udskoling har vi vedlagt Birgitta Hauser-Schäublins review af bogen 'Twisted Histories, Altered Contexts', der på få sider fremsætter nogle typiske, antropologiske indvendinger imod at tænke traditioner som noget uforanderligt – om end uforanderlighed netop er en del af det, der definerer tradition. Reviewet er på engelsk og teksten rummer mange fremmedord, men den giver nogle rigtig gode muligheder for:

- at diskutere forandringerne i de nutidige traditioner blandt sepik-folket i Papua Ny Guinea – uden at italesætte det som traditioner, der er ved at forsvinde.
- at diskutere, hvornår en genstand er hellig og/eller en turistgenstand.
- at sætte spørgsmålstejn ved nogle af Vestens typiske forståelser af og begreber om verden, f.eks. begreberne 'udvikling', 'modernitet' og 'tredjeverdenslande', samt ideen om unilineær tid (frem for eksempelvis cyklisk tid).

- **Definér begreberne religion, ritual og ceremoni**

Vi har vedlagt nogle opslagsartikler under faneblad 11, som du kan bruge til at diskutere hvad religion, ritual og ceremoni er. Diskuter endvidere f.eks. hvordan den form for animisme man finder blandt de bolivianske guarani-indianere eller i de traditionelle grønlandske trosforestillinger passer ind i definitionerne. Anvend lånermappens artikler 'Guarani-indianernes liv med ånder og forfædre' under faneblad 9 og 'Grønlandsk sjæleetro og åndemåneri' under faneblad 10.